

УДК 37.011(480)

ОЦІНЮВАННЯ ЯК МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ФІНЛЯНДІЇ

Людмила Волинець

Стаття присвячена розгляду таких особливостей системи оцінювання якості загальної освіти Фінляндії, як відмова від високого рівня підзвітності та контролю шкіл на основі зовнішнього стандартизованого тестування; використання оцінювання для розвитку та ефективного управління; поєднання оцінювання на національному рівні та самооцінювання на місцевому рівні; уникнення рейтингування шкіл; відмова від підзвітності вчителів; надання процесу оцінювання учнів безпечного, позитивного характеру.

Ключові слова: національне оцінювання, самооцінювання, підзвітність, тестування, рейтингування, механізм забезпечення якості.

За сучасних умов одним з обов'язкових і важливих складників напрацювання якісної української моделі освіти є якнайширше і якнайглибше вивчення систем освіти інших країн, зокрема, взяття до уваги порівняльних досліджень, які у ХХІ ст. набувають усе більшого розвитку. Сьогодні в цих дослідженнях прослідковується тенденція до використання освітнього бенчмаркінгу (від англ. *benchmarking* – встановлення контрольної точки) – перманентного, безперервного процесу порівняння різних параметрів освітніх систем. Бенчмаркінг в освіті слугує засобом віднаходження і використання найкращого досвіду, з метою вдосконалення тієї чи іншої системи освіти.

Бенчмаркінг в освіті уможливорює багатовимірний і глибокий аналіз того, що «працює» в освіті, на що лідери з усього світу можуть спертися. Сучасні порівняльні дослідження спрямовуються на досягнення сутнісних характеристик найуспішніших шкільних систем, того, як найкращі шкільні системи світу стали успішними і залишаються найкращими [23, с. 2].

Понад те, відбувається процес пошуків обов'язкових, для всіх систем освіти, складників успішності. Так, наприклад, нещодавно провідним у світі ресурсом економічних і бізнес-досліджень, прогнозування та аналізу – *Economist Intelligence Unit (EIU)*, було зроблено планетарне дослідження, компонентом якого є новий *Планетарний індекс когнітивних навичок і освітніх досягнень (new Global Index of Cognitive Skills and Educational Attainment)*. Це дослідження було здійснено на основі даних таких міжнародних оцінювань, як ОЕСР-PISA, TIMSS та PIRLS за 2000–2009. Воно виявило, що спільною рисою двох найуспішніших систем освіти – Фінляндії та Південної Кореї, є велика увага до вчителя з боку суспільства (відбір абітурієнтів, висока якість педагогічної освіти, статус і відповідальність учителя) та значні моральні цілі освітніх концепцій в обох країнах [19], [23, с. 41, 43].

Перша позиція Фінляндії у світових рейтингах доводить, що у цій країні послідовно, упродовж десятиліть, напрацьована система освіти, в якій до уваги

береться значний комплекс взаємоузгоджених складників. Одним із таких складників є особливий підхід фінів до оцінювання.

Елементи системи оцінювання освіти Фінляндії висвітлено в працях багатьох українських дослідників, зокрема В. Бутової, І. Жерноклеєва, Л. Загоруйко, С. Гринюк. Метою цієї статті є розгляд особливостей системи оцінювання, її сутнісних характеристик, альтернативних підходів до оцінювання як педагогічного механізму забезпечення якості загальної освіти у Фінляндії.

Особливості системи оцінювання якості загальної середньої освіти у Фінляндії значною мірою зумовлені радикальною децентралізацією управління освіти на початку 1990-х рр., що було пов'язано із загальною хвилею адміністративної реформи країни. Державний сектор Фінляндії реструктурували, використовуючи такі механізми, як децентралізація і дерегулювання. Ці механізми стосувалися і сфери освіти, зокрема й нової філософії оцінювання [17, с. 1]. Децентралізація ґрунтувалась на ідеї зменшення національних норм і правил оцінювання до мінімуму [11, с. 19–20], [24].

Другою важливою передумовою для напрацювання альтернативного загальноприйнятому підходу до системи оцінювання якості загальної середньої освіти у Фінляндії, на наш погляд, стало усвідомлення надважливої ролі вчителя в суспільстві. Упродовж понад 35 років освітня політика Фінляндії була спрямована на те, щоб педагогічна освіта уможливила високий рівень професіоналізму вчителів. Високоякісна педагогічна освіта сприяла розвитку культури фахової відповідальності освітян, що, у свою чергу, утвердило до них високий рівень довіри з боку суспільства [3].

Крім того, ставлення до проблем оцінювання у Фінляндії вирізняється прагненням розглядати такі його характеристики, які дійсно можуть забезпечити розвиток освіти, а отже, – слугувати механізмом забезпечення якості освіти. Як зазначила міністр освіти Фінляндії Туула Хаатайнен у доповіді на нараді Міністрів освіти і науки країн ОЕСД 18–19 березня 2004 року (Дублін), «оцінювання і моніторинг якості освіти є важливими складниками освітнього процесу, але складними для їхньої реалізації як механізму забезпечення якості освіти». Тому при розгляді проблеми оцінювання у Фінляндії значна увага приділяється таким фундаментальним питанням: яким чином дані моніторингу можуть допомагати або шкодити розвиткові системи освіти; як здійснювати моніторинг і як використовувати його результати; які саме результати оцінювання можуть бути використані освітянами і школами тощо [4, с. 8].

Децентралізація, дерегуляція, локальна свобода – з одного боку, професіоналізм і відповідальність учителів – з іншого, а також виважене ставлення до оцінювання, саме як до механізму забезпечення якості освіти, виявилися достатньо ефективними засобами для протистояння Фінляндії Глобальному руху реформування освіти (*Global Educational Reform Movement – GERM*). Таким чином, Фінляндія, на відміну від інших країн, напрацювала альтернативну модель освіти, в тому числі – системи оцінювання, яка має суттєві особливості порівняно із системами оцінювання знань учнів інших країн [17, с. 1].

Першою особливістю системи оцінювання Фінляндії є свідома **відмова**

від такого принципу транснаціональної освітньої політики, як принцип високого рівня підзвітності та контролю шкіл на основі зовнішнього стандартизованого тестування [3]. Ще на поч. 1990-х рр. Фінляндія відмовилася від усіх традиційних форм контролю і оцінювання роботи вчителів, інспекції шкіл і підручників. Інспекторату, який традиційно ненавиділи вчителі й муніципалітети, протиставлялася ідея локальної свободи [17, с. 7]; [9]; [16, с. 147]. У той час, як більшість країн світу в 1990-х рр. ввели стандартизоване тестування, Фінська національна рада з освіти дійшла висновку, що такі тести будуть забирати дуже багато навчального часу, а їх розроблення, супровід і ранжування буде занадто затратним, і створюватиме надмірне напруження освітнього процесу [6]; [17, с. 1]; [3].

Фінська альтернатива адміністративному контролю й зовнішнім стандартизованим тестам полягає в тому, щоб використовувати **оцінювання для розвитку та ефективного управління**. Значення оцінювання як механізму управління освітою посилив «Закон про загальну середню освіту» (*Basic Education Act*) 1999 р. [8]; [11, с. 19]; [9].

До оцінювання у Фінляндії ставляться передусім як до механізму збору інформації на основі оцінювання невеликої, але статистично значущої вибірки учнів. Така інформація є цікавою насамперед адміністративним органам національного, регіонального та місцевого рівнів, школам, а не громадськості й батькам. Вона слугує робочим матеріалом для аналізу й розуміння стану освітньої системи, визначення подальших шляхів її розвитку відповідно до актуальних умов, і, в такий спосіб, для забезпечення якості освіти [12, с. 3]; [17, с. 1, 12]; [2, с. 259]; [21]; [9]; [10]; [6]; [18, с. 15].

Друга особливість фінської національної системи оцінювання якості освіти полягає в тому, що вона є **інтегрованою цілісністю, яка складається з оцінювання на національному рівні та самооцінювання на місцевому рівні** [11, с. 21]. За оцінювання у сфері загальної середньої освіти на національному рівні у Фінляндії відповідає Рада з оцінювання освіти (*The Finnish Education Evaluation Council*). З серпня 2003 року вона є незалежним органом, що призначається Міністерством освіти і культури. Відповідальність за оцінювання несе також Національна рада з питань освіти (*The National Board of Education*). Принципи й цілі проведення національного оцінювання освіти визначаються Міністерством освіти [10]; [21].

Мета національного оцінювання результатів навчання полягає, зокрема, в тому, щоб відслідковувати на національному рівні, якою мірою були досягнуті цілі, зазначені в основному курикулумі. Для цього національне оцінювання найчастіше здійснюється в шостому й дев'ятому класах загальноосвітньої школи. Оскільки національне оцінювання результатів навчання здійснюється на основі вибірки, з точки зору школи, воно не є регулярним. Оцінюватися можуть усі навчальні предмети, зокрема, й такі, як мистецтва і ремесла, а також міждисциплінарні теми [9].

Другим складником фінської національної системи оцінювання, як уже було зазначено вище, є самооцінювання на місцевому рівні. Йдеться про те, що освітні провайдери (переважно муніципалітети, школи), відповідно до «Закону про загальну середню освіту», зобов'язані оцінювати свої школи та організаційно-педагогічне забезпечення навчання, а також подавати дані для зовнішнього оцінювання. Система самооцінювання на місцевому рівні

ґрунтується на професіоналізмі та компетентності вчителів, і націлена на постійне поліпшення якості освіти [18, с. 15]; [17, с. 10]; [10]; [21].

Освітні провайдери і школи зобов'язані мати план здійснення самооцінювання й розвитку. Провайдери мають право самостійно визначати цілі самооцінювання, які, зазвичай, записуються в місцевому курикулумі. Освітні провайдери також вирішують, як часто здійснювати самооцінювання та які методи для цього використовувати. Оцінюються різні складники освітнього процесу в навчальному закладі, зокрема, стосунки вчителів та учнів, матеріальне забезпечення тощо. Активними учасниками самооцінювання діяльності школи є учні та їхні батьки. Вони можуть у вільній формі відповісти на запитання анкети (розміщеної на сайті кожного навчального закладу), що стосується всіх сторін життя школи. Оцінки й думки учнів та батьків постійно аналізуються і враховуються для удосконалення й розвитку освітнього процесу [9]; [2, с. 260]; [21].

Мета самооцінювання полягає в тому, щоб допомогти працівникам освіти сформувати цілісне, інтегроване уявлення про діяльність школи, конструктивніше здійснювати місцеве управління, а також зробити діяльність школи прозорою для зовнішніх зацікавлених груп [10]. Вирішувати, як оприлюднювати результати власного оцінювання, мають окремі школи та освітні провайдери [18, с. 16].

Прозорості зовнішнього, національного оцінювання має сприяти оприлюднення його результатів у серіях публікацій Ради з оцінювання освіти. Публікації з оцінювання є доступними в Інтернеті. Основні матеріали публікуються також шведською мовою. Звіти про оцінювання містять резюме англійською мовою [21].

Таким чином, інформація про результати оцінювання є доступною для громадськості. Проте, як зазначає Парламентський Комітет з освіти і культури, оприлюдненню підлягають лише основні результати оцінювання, а не інформація, безпосередньо пов'язана з конкретними школами [17, с. 13]. Дані, що стосуються конкретних шкіл, є конфіденційними і надаються лише керівникам цих шкіл та муніципалітетів з тим, щоб вони могли скорегувати відповідні плани розвитку [1, с. 53]; [24]. Це робиться для того, щоб **уникнути рейтингування шкіл** та їх конкурування внаслідок порівняння з середніми показниками освітніх результатів [17, с. 13]; [24]. Питання рейтингування шкіл у Фінляндії обговорювалось упродовж кількох останніх років [9]; [11]. У результаті обговорення було досягнуто неформальної згоди на рівні муніципалітетів не вивчати школи в такий спосіб, який би уможливив використання результатів для створення рейтингів [17, с. 15]. Негативне ставлення фінів до рейтингування шкіл пов'язане з переконанням, яке виразила Т. Хаатайнен. Застерігаючи від публікації даних оцінювання в рейтингових таблицях, що розподіляють школи на сильні й слабкі, вона зазначила, що «це лише призводить до поширення неадекватних умовиводів і необґрунтованих точок зору» [4, с. 8]. Тому у фінській системі оцінювання немає списків кращих шкіл і вчителів, не існує ні нагород, ні покарань. Натомість, заохочується співпраця, різні види партнерства вчителів, учнів, батьків, шкіл та інших учасників освітнього процесу.

Уникнення рейтингування шкіл, як особливості фінської системи

оцінювання, пов'язане з особливостями культури соціального устрою країни. Культура суспільних стосунків Фінляндії базується на принципі взаємодоповнюваності, співпраці, а не змагальності й конкуренції, оскільки одним із важливих складників фінського світогляду є ідея, що «справжні переможці не конкурують» [13]; [20].

Особливістю фінської системи оцінювання якості загальної середньої освіти є також те, що **Фінляндія відмовилася від підзвітності вчителів** за навчальні результати [17, с. 13]. Як зауважує П. Салберг, у фінській мові немає слова «підзвітність», підзвітність – це те, що залишається, коли немає відповідальності» [13]. Фінський уряд обрав політику якісної педагогічної підготовки вчителів та довіри до них. Це контрастує з міжнародним контекстом неоліберальної ринкової політики підзвітності в освіті, яка в багатьох країнах базується на недовірі [17, с. 9-10]. У Фінляндії висока якість педагогічної підготовки дала змогу замінити обтяжливу звітність учителів на їхню відповідальність за те, чого і як вони навчають [16, с. 147]. Директор навчального закладу завжди є педагогічним лідером і відповідає як за якість навчання учнів, так і викладацького складу. Більшість шкіл мають систему забезпечення якості, яка включає щорічні обговорення питання розвитку або оцінювання. Ці обговорення організовуються з метою оцінки досягнення цілей, поставлених у попередньому році, і завдань або потреб вчительського персоналу на наступний рік. Слід зазначити, що кілька років тому розпочався регулярний моніторинг безперервної освіти вчителів та директорів шкіл. У 2014 р. також може бути запроваджено оцінювання неперервної освіти педагогічних кадрів [11, с. 34].

Відмова Фінляндії від такого принципу транснаціональної освітньої політики, як принцип високого рівня підзвітності та контролю шкіл на основі зовнішнього стандартизованого тестування, уможливила й таку особливість фінської системи оцінювання, як **помірне використання оцінювання навчальних досягнень учнів**. Єдиним важливим стандартизованим оцінюванням є випускний екзамен наприкінці загальноосвітньої школи перед вступом до вищих навчальних закладів. До цього жодних зовнішніх національних тестів чи іспитів у Фінляндії не вимагається [17, с. 13].

Оскільки метою національного оцінювання є розвиток та ефективне управління, а не адміністративний контроль, оцінювання учнів використовується, насамперед, як інструмент діагностики для визначення, яким учням потрібно приділити більше уваги для досягнення ними успіху [25, с. 9], [19].

Беручи до уваги орієнтовні національні рекомендації щодо оцінювання учнів, фінський учитель, завдяки високій фаховій компетентності, оцінює навчальну діяльність учнів гнучко й творчо, беручи до уваги більше параметрів, ніж можна передбачати в будь-яких стандартах оцінювання. Один із парадоксів фінської системи оцінювання полягає в тому, що кожен вчитель по-різному оцінює учнів, проте, як свідчать результати міжнародних оцінювань, різниця навчальних результатів учнів у різних школах Фінляндії є найменшою серед країн ОБСЄ [5].

Головна мета оцінювання навчальних досягнень учнів загальноосвітньої школи Фінляндії полягає в тому, щоб спрямовувати і заохочувати їх до роздумів та розвивати здатність до самоосвіти, самооцінювання, самопізнання,

усвідомлення необхідності постійного навчання, формувати до нього позитивне ставлення [22]; [7, с. 170].

Високий професіоналізм та рівень етичної відповідальності учителів уможливають надання процесу оцінювання безпечного, позитивного характеру, коли оцінка перестає бути інструментом змагання, порівняння, примусу. За такого підходу до оцінювання стрес і тривога, страх конкуренції, неуспіху зводяться в класі до мінімуму. Фінські педагоги віддають пріоритет не академічному оцінюванню, а систематичній турботі про емоційне благополуччя, безпеку й комфортність середовища, в якому навчаються діти, особливо в початковій школі [11, с. 20]; [8]; [6]; [22]; [5]; [17, с. 9-10]

Учням не виставляють ніяких оцінок до 9-ти років. У період 9-11 років їх уперше оцінюють, але не у формі балів. Оцінки в балах запроваджуються лише на 6-му році навчання. Одним із видів здійснення зворотного зв'язку є описи досягнень учнів, які вони отримують у кінці кожного навчального року. Крім того, учням можуть бути надані один чи кілька проміжних описів. В описах можуть поєднуватися як вербальні, так і цифрові оцінки. В них учитель може показати прогрес учня і процесу навчання з того чи іншого предмета. Батьки дитини отримують інформацію про її успіхи двічі на рік [18, с. 14]; [22]; [2, с. 260]; [14, с. 8].

Мала кількість тестів, помірне оцінювання високопрофесійними вчителями дає учням можливість навчатися у своєму індивідуальному темпі і стилі, вивільняє пізнавальний потенціал учнів, а отже, сприяє їхній успішності. Внаслідок втілення такої концепції оцінювання, фінські учні мають більший рівень відповідальності за власні навчальні досягнення [15].

Фінська система оцінювання якості загальної середньої освіти свідчить про можливість напрацювання альтернативної системи оцінювання, яка виявилася більш успішною, порівняно із загальноприйнятою практикою стандартизованого оцінювання. Якісна педагогічна освіта Фінляндії, яка забезпечує атмосферу довіри до вчителя в суспільстві, звільняє його від формальної звітності та дає змогу більше зосереджуватися на освітньому процесі, помірно й позитивно використовуючи оцінювання учнів, насамперед як засіб їхнього саморозвитку. Такий підхід до оцінювання вирізняється високим ступенем гуманного ставлення як до учнів, так і до вчителів, робить освітній процес високоефективним, про що свідчать міжнародні оцінювання XXI ст., наприклад PISA, TIMMS тощо.

Звичайно, не можна механічно переносити досвід Фінляндії в Україну, як і будь-яку іншу країну. Проте потрібно, і це сьогодні роблять у багатьох країнах світу, збагнути сутнісні принципи успішної системи. Збагнувши їх як певні закономірності, можна починати змінювати систему освіти будь-якої країни, враховуючи національні особливості.

Список використаних джерел:

1. Барбер М. Как добиться стабильного высокого качества обучения в школах. Уроки анализа лучших систем школьного образования мира / М. Барбер, Мона Муриед ; [пер. с англ.] // Вопросы образования. – 2008. – № 3. – С. 7–60.
2. Бражник М. О. Достижения школьного образования в Финляндии / М. О. Бражник // Вопросы образования. – 2010. – № 3. – С. 258–264.
3. Волинець Л. Принципи освітньої політики Фінляндії щодо забезпечення якості загальної середньої освіти / Людмила Волинець // Порівняльно-педагогічні студії. – № 1(15). – 2013. – С. 69–75.

4. Хаатайнен Т. Підвищення якості освіти для всіх: установлення стандартів і моніторинг якості освіти / Туула Хаатайнен // Вісник ТІМО. – 2012. – № 5–6. – С. 7–10.
5. An interview with Henna Virkkunen, Finland's Minister of Education By Justin Snider march 16, 2011 [Electronic resource]. – URL : http://hechingerreport.org/content/an-interview-with-henna-virkkunens-finlands-minister-of-education_5458/
6. Carey K. The Final Word is Always Finland [Electronic resource] / by Kevin Carey. – 28 Jan 2011. – URL : <http://www.quickanddirtytips.com/2011/01/the-final-word-is-always-finland.html>
7. Darling-Hammond L. The Flat World and Education: How America's Commitment to Equity Will Determine Our Future / Linda Darling-Hammond. – Teachers College Press, 2010. – 394 p.
8. Eurydice. Finland Quality Assurance [Electronic resource]. – URL : https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Finland:Quality_Assurance
9. Finnish National Board of Education. – Quality assurance in general education: steering instead of control [Electronic resource]. – FNBE/2. – 2013. – URL : http://www.oph.fi/download/148966_Quality_assurance_in_general_education.pdf
10. Implementation of assessment policy – Finland. General Educational Assessment. Last modified Aug 25, 2009 [Electronic resource]. – URL : <https://www.european-agency.org/agency-projects>
11. Lankinen T. Case Study [Electronic resource] / Finland / Timo Lankinen // Building Blocks for Education: Whole System Reform Toronto, September 2010. – 34 p. – URL : http://www.edu.gov.on.ca/bb4e/finland_casestudy2010.pdf
12. National Board of Education. Framework for Evaluating Educational Outcomes in Finland. Translation: Tuomo Suontausta / Evaluation 8/1999. – Helsinki : Yliopistopaino, 1999. – 84 p.
13. Partanen A. What Americans Keep Ignoring About Finland's School Success [Electronic resource] / Anu Partanen. – 29 декабря 2011. – URL : <http://www.theatlantic.com/national/archive/2011/12/>
14. Robert P. L'éducation en Finlande : les secrets d'une étonnante réussite «Chaque élève est important» [Electronic resource] / Paul Robert. – 18 p. – URL : <http://www.meirieu.com/ECHANGES/robertfinlande.pdf>
15. Rubin C. M. The Global Search for Education: More Focus on Finland [Electronic resource] / C. M. Rubin. – Posted: 06/1/11. – URL : http://www.huffingtonpost.com/c-m-rubin/finland-education_b_868781.html
16. Sahlberg P. Education policies for raising student learning: The Finnish approach / Pasi Sahlberg // Journal of Education Policy. – Vol. 22, No. 2. – March 2007. – P. 147–171.
17. Simola H. Quality assurance and evaluation (QAE) in Finnish compulsory schooling: a national model or just unintended effects of radical decentralisation? / Simola, Hannu; Rinne, Risto; Varjo, Janne; Pitkanen, Hannele; Kauko, Jaakko // Journal of Education Policy. – Publisher: Routledge, part of the Taylor & Francis Group. – Volume 24, Number 2. – March 2009. – P. 163–178.
18. SQA. The Assessment Systems of Finland and Queensland. The Policy and New Products. Research Report 1. – 2008. – 13 p. [Electronic resource]. – URL : http://www.sqa.org.uk/files_ccc/PNP_ResearchReport1_TheAssessmentSystemsFinlandQueensland.pdf
19. Taylor A. Why Finland's Unorthodox Education System Is The Best In The World [Electronic resource] / Adam Taylor. – Nov. 27, 2012. – URL : <http://www.businessinsider.com/finlands-education-system-best-in-world-2012-11?op=1>
20. The Finland Phenomenon: Inside the World's Most Surprising School System Video: Through the Education lens. – March 28, 2013 [Electronic resource]. – URL : <http://www.thedailyriff.com/articles/the-finland-phenomenon-inside-the-worlds-most-surprising-school-system-588.php>
21. The Finnish Education Evaluation Council [Electronic resource]. – 2011. – URL : www.edev.fi
22. The Finnish National Board of Education. Pupil Assessment [Electronic resource]. – URL : http://www.oph.fi/english/education/basic_education/pupil_assesment
23. The Learning Curve. Lessons In Country Performance In Education. 2012 Report. – Pearson. – 2012. – 50 p.
24. Tuokko E. Development of External Quality Assurance in Finland [Electronic resource] / Eeva Tuokko. – URL : http://archive.ecml.at/mtp2/qualitraining/quality/english/continuum/external_quality_assurance/Finland.htm
25. Vitikka E. The finnish national core curriculum: structure and development / Erja Vitikka, Leena Krokfors, Elisa Hurmerinta // Miracle of Education. – 2012. – P. 83–96.